

Rick Robroek

Mr. drs. R. Robroek is stafjurist in het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, wetenschappelijk medewerker vakgroep Strafrecht RUG en rechter-plaatsvervanger in de rechtbank Limburg.

Achter de schermen van de rechtbank

Opwaaiende toga's

“We zien veel, maar wat we zien is van onduidelijke waarde.” Met deze constatering eindigt het boek *Opwaaiende toga's* van de onderzoeksjournalisten Jelle van der Meer en Hella Rottenberg. Zij waren acht maanden *embedded* in de rechtbank Haarlem, liepen mee met verschillende rechters en officieren van justitie en spraken met hen over de uitoefening van hun vak. In 250 pagina's wordt een beeld geschetst van de lusten en (vooral) de lasten van het magistratelijk ambacht. Het resultaat mag er wezen.

Het boek eindigt met interessante observaties over de moeizame verhouding die rechtspraak en openbaar ministerie met de buitenwereld hebben. Volgens de schrijvers richten de rechtspraak en het openbaar ministerie zich te veel op de publieke opinie. Dat leidt tot een “*geregisseeerde openheid*” die eigenlijk “*een vorm van geslotenheid is*”, hetgeen de schrijvers naar eigen zeggen aan den lijve ondervonden: “*Wij kwamen binnen bij parket en rechtbank op grond van ‘meer openheid’, maar vervolgens werd ons de toegang tot allerlei plekken ontzegd, juist uit vrees voor openheid.*” Ze leggen confronterend de vinger op twee zere plekken. De eerste zere plek is de sturende en uniformerende rol die de Raad voor de rechtspraak op het vlak van de communicatie speelt: “*Verschillen tussen rechtbanken mogen niet meer, er komen regels voor de nette inrichting van de zittingszaal, rechters en griffiers moeten zich gedragen als ambassadeur van de rechtspraak en krijgen media- en cameratraining en de afdelingen worden versterkt.*” En dat “*alles voor de reputatie*”. Een echte eyeopener is de tweede zere plek: “*Publiek en rechtspraak zien elkaar, en zichzelf, alleen*

Opwaaiende toga's
J. van der Meer & H. Rottenberg
Amsterdam: Van Gennep 2013
ISBN 978 94 6164 241 7

nog via media en reageren op elkaar via media. Tegenover beeldvorming wordt nieuwe beeldvorming gezet, alles via media. Het is een spiegel-paleis.” En daarna volgt de constatering waarmee ik deze bespreking begon: “*We zien veel, maar wat we zien is van onduidelijke waarde.*” Kortom: zowel de media als de rechtspraak houden het publiek in zekere zin voor de gek. De uitsmijter leest als een waarschuwing van de auteurs in de richting van hun eigen beroepsgroep. Een waarschuwing om enerzijds niet louter te focussen op incidenten en om anderzijds datgene wat rechtspraak en openbaar ministerie over zichzelf naar buiten brengen niet zomaar voor zoete koek te slikken. Geen generalisaties dus meer wanneer in een van de vele duizenden strafzaken iemand onterecht door een rechter wordt veroordeeld of vrijkomt door een fout van het openbaar ministerie. Maar wel een meer kritische benadering wanneer voor de zoveelste keer een vertegenwoordiger van de rechtspraak klaagt over een gebrek aan financiële middelen en kwaliteitsverlies. Niet alleen journalisten, maar ook empirische onderzoekers die zich richten op de recht-

spraak en de pas benoemde visitatiecommissie die de gerechten volgend jaar zal gaan bezoeken, zouden deze waarschuwing ter harte moeten nemen. De rechterlijke organisatie heeft pas echt iets aan journalisten, wetenschappers en visitatoren wanneer deze kritisch doorvragen over oppervlakkige stellingen aangaande werkdruk en kwaliteit.

Het slotakkoord zet de lezer (in ieder geval deze lezer) aan het denken over de vraag of de door rechtspraak en openbaar ministerie in stand gehouden poppenkast negatief moet worden gewaardeerd. De schrijvers doen dat impliciet en adviseren rechtspraak en openbaar ministerie de rode loper uit te leggen: *"Hark mensen wél de rechtbank in."* Ik weet echter nog zo net niet of het publiek daarmee het echte beeld te zien zal krijgen. En als dat al zo zou zijn, is het nog maar de vraag of rechtspraak en openbaar ministerie die realiteit wel ten toon zouden moeten spreiden. Misschien doen die organisaties er juist goed aan om een fictie in stand te houden. Veel organisatorische verbanden (van gezinnen tot de katholieke kerk) geven en/of gaven er blijk van daar wel bij te varen. En vanuit die optiek zien de tientallen communicatieadviseurs, persrechters en persofficieren, Raad voor de rechtspraak en College van Procureurs-Generaal het misschien wel beter dan de auteurs. Maar er is ook een derde oplossingsrichting die ik in de vele analyses op dit vlak vaak mis. Die komt erop neer om gewoon niets meer aan *public relations* te doen. Ik schreef al eens eerder dat beeldvorming een slechte raadgever is omdat we domweg niet weten wat welke beelden vormt. Marc Chavannes zei het in zijn rechtspraaklezing van 2011 als volgt: *"Moeten we niet weigeren steeds meer onze oren te laten hangen naar beeldvorming. Lopen rechters zichzelf niet achterna als zij steeds over hun schouder kijken naar de mogelijke beeldvorming? En daar hun doen en laten door laten bepalen?"* In die benadering zouden de rechtspraak en het openbaar ministerie zich moeten beperken tot hun kerntaak en alle communicatie-activiteiten moeten opschorten. Het moge duidelijk zijn dat rechtspraak en openbaar ministerie, zonder enige kritische reflectie, een andere weg zijn ingeslagen en wel met niet te achterhalen snelheid en bijbehorende brandstofkosten. Een reis met onbekende bestemming.

Dat de meest prikkelende beschouwingen worden bewaard voor de laatste twee pagina's betekent niet dat de rest van het boek niet de moeite waard is. Integendeel. Van een hogerbepoepsbehandeling die meer dan een jaar op zich laat wachten tot de psychisch gestoorde verdachte die bij de behandeling van zijn strafzaak met in totaal zeventien (!) rechters te maken krijgt. Het is goed dat de auteurs zich hierover verwonderen.

De auteurs laten verder op een mooie manier de spanningen en cultuurverschillen tussen het openbaar ministerie en de rechtbank zien. Bij het openbaar ministerie wordt veel informatie tussen de bedrijven door overlegd. Als er formeel wordt overlegd, loopt een dergelijk overleg nooit uit (zo merken de auteurs enigszins cynisch op) en gaat dat gepaard met veel

boegeroep en gelach over advocaten en (beslissingen van) rechters. Rechters overleggen daarentegen veel en als ze met elkaar spreken over bijvoorbeeld andere procespartijen, gaat dat op een zakelijke en juridische toon. Hoewel de officieren alleen op zitting staan, vormen ze ondertussen gek genoeg wel een team, zo constateren de auteurs, terwijl dat bij rechters juist andersom is.

Voor de vertegenwoordigers van het openbaar ministerie krijg je bij het lezen van het boek overigens veel respect. De snelheid waarmee zij beslissingen over aanhoudingen, voorlopige hechtenis en allerhande machtigingen moeten nemen, steekt schril af bij de tijd die rechters daarvoor krijgen. Die wetenschap maakt dat rechters zich misschien wat vaker zouden moeten realiseren dat het achteraf en in alle rust dikwijls makkelijk oordelen is over onterechte aanhoudingen en dergelijke. Het geschetste contrast gaat gepaard met boeiende inzichten die te denken geven. Bijvoorbeeld van een officier die stelt dat het snel beslissen met beperkte telefonische informatie van de politie niet per se leidt tot minder goede beslissingen dan met het hele dossier erbij: *"Met het dossier krijg je veel informatie, inclusief zijpaden, die je allemaal moet interpreteren en afwegen, terwijl het telefoongesprek zich beperkt tot de essentie omdat het kort en snel moet."* Of van de auteurs zelf die het maar aandoenlijk vinden *"om te zien hoe serieus en toegewijd hoogopgeleide togadragers bezig zijn de diefstal van een schildersladder op te lossen"*.

Erg serieus zijn de verschillende officieren van justitie en rechters ook die aan het woord komen als het gaat om de straf en de motivering daarvan. De wijze waarop de auteurs de praktijk van de straftoemeting bij het openbaar ministerie in een halve pagina beschrijven laat echter zien hoe subjectief en emotioneel de straftoemetingsbeslissing in wezen is:

"Officier Marianne van Oosten steekt haar hoofd om de deur bij collega Frances Schlingemann en zegt: 'Ik wil dat hij nog wat roept over de strafmaat van El Mansouri.' Schlingemann, een senior officier die ook leiding geeft aan Team Grootchalige Opsporing van de politie, lijkt enigszins overvallen – 'Moet het nu?' – maar geeft meteen daarop antwoord: 'Vijf jaar, ik heb erover nagedacht.' Van Oosten reageert geschrokken. 'Tjezus. Alle TGO-officieren zitten lager. Paul en ik zitten op acht jaar, de rest op zeven à acht. Marja en Michiel zijn opgeschoven richting zes.' De verdachte verdient een hoge straf, vindt ze, want zijn slachtoffer heeft het pistoolschot weliswaar overleefd, maar is zijn oog kwijt, heeft hersenletsel en is voor de rest van zijn leven gehandicapt. 'Het is echt verschrikkelijk.' Schlingemann zegt zich van de gevolgen bewust te zijn en het een ontzettende schoftenstreek te vinden. 'Mijn ratio zegt vijf maar voor mijn gevoel mag hij aan de hoogste boom.' Van Oosten knikt en loopt de gang weer in, en terwijl ze zich half omdraait, laat ze Schlingemann weten dat ze gaat nadenken en 'nog beter motiveren'."

Velen zullen dit beeld afkeuren maar het is goed dat het eens zo helder wordt neergezet. Rationalisering van de straftoeme-

ting is, alle pogingen daartoe ten spijt, een onmogelijke opgave. Laten we dus ook niet, met bijvoorbeeld lange strafmotiveringen, net doen alsof dat wel kan.

Het boek maakt het ten slotte moeilijk nog te geloven in professionele standaarden gelet op de verschillende typen rechters die de revue passeren. De ene rechter gaat voor een ontkennende verdachte nog eens goed zitten en de confrontatie aan, terwijl de ander die confrontatie achterwege laat omdat het veel tijd kost en hij niet in die confrontatie gelooft. De ene rechter laat het bij het motiveren van de strafmaat bij de standaardformules, terwijl de andere rechter uitgebreid opsomt wat voor en tegen de verdachte pleit. De ene rechter ziet zich als een halve hulpverlener die niet alleen wil straffen, maar ook wil opbouwen, terwijl de andere rechter zich slechts ziet als diegene die het laatste woord namens de samenleving moet geven, het conflict moet beslechten. De auteurs merken ten aanzien van de strafmotivering overigens scherp op dat bij elke benadering vaak onduidelijk blijft *“waarom iemand twee maanden krijgt en niet, pak hem beet, zes weken”*. En het beeld van de hulpverlenende rechter vatten ze fraai samen in de hoofdstuktitel ‘Zwarte toga, witte jas’. Belangrijker is echter dat de door hen geconstateerde verschillen niet slechts verschillen zijn in stijl maar voort lijken te komen uit diepere drijfveren en mensbeelden. En breng die maar eens bij elkaar!

De kritische benadering die de auteurs volgen op de onderwerpen die ik hiervoor kort heb aangestipt, neemt niet weg dat zij belangrijke steken laten vallen. Dat geldt vooral als het boek handelt over datgene wat de rechterlijke gemoederen het afgelopen jaar het meeste heeft bezig gehouden: de werkdrukbeleving, het gebrek aan tijd voor educatie en reflectie en het veronderstelde kwaliteitsverlies dat daarmee gepaard zou gaan. Wanneer zij rechters en officieren daarover aan het woord laten, gaan ze daar kritiekloos in mee. Rechters zouden hun best doen vonnissen beter te motiveren, maar niet wordt afgevraagd of dat ‘beter’ motiveren ergens toe leidt. Dit terwijl de auteurs zelf vaststellen dat de straf er niet begrijpelijker door wordt en het aantal appels niet omlaag gaat. Hetzelfde geldt voor de benadering van rechters om verdachten vooral het idee te geven dat er naar hen wordt geluisterd. Dat zou hen een reden minder geven om in hoger beroep te gaan, maar ook die stelling wordt verder niet kritisch beproefd.

Wanneer ze de toenmalige president Van der Meer en de toenmalige sectorvoorzitter Avedissian aan het woord laten, lezen we dat deze bestuurders vinden dat de nadruk op efficiëntie *“iets te ver is doorgeschoten, ten koste van de kwaliteit van de rechtspraak”* en dat rechters *“meer tijd moeten steken in reflectie en intervisie”*. Afgezien van het feit dat deze bestuurders had kunnen worden tegengeworpen dat zij de eerst verantwoordelijken zijn om voor die door hen voorgestane balans te zorgen, wordt hun ook niet gevraagd waar ze hun wijsheden vandaan halen. Dat dergelijke uitdrukkingen ondertussen gemeengoed zijn geworden in alle publieke en maatschappelijke sectoren, neemt niet weg dat de auteurs de bestuurders op z'n minst hadden kunnen vragen in welk opzicht de kwaliteit dan tekortschiet, hoe reflectie en intervisie de kwaliteit dan zouden kunnen gaan verhogen en of een beetje minder kwaliteit op sommige vlakken zo erg is in een tijd waarin we allemaal (financieel) moeten inleveren. Storend is zelfs wat de auteurs schrijven over de conclusie van een rechter en een officier van justitie dat in de praktijk het goedkope steeds wint. Volgens de auteurs kan *“het altijd zuiniger”* en *“kunnen de duim-schroeven altijd verder worden aangedraaid”*, tot *“een nieuwe geruchtmakende dwaling iedereen weer wakker schudt”*.

De auteurs vallen daarmee in de val die ze aan het eind van het boek zo mooi omschrijven, namelijk dat niet te makkelijk moet worden meegegaan met de beelden die door de rechtspraak zelf worden geschetst. Daar waar ze een uitlating als *“de burger is mondiger en gezag is niet vanzelfsprekend”* terecht kritisch benaderen door te constateren dat geen van de rechters precies kan aangeven waar ze dat dan aan merken, valt het tegen dat ze dat niet doen over hetgeen ze te horen krijgen over kwaliteitsverlies binnen de rechtspraak. Juist omdat dit zo'n wezenlijk onderwerp is en de media daar tamelijk eenzijdig over berichten, is het voor de auteurs een gemiste kans om zich daar niet mee te onderscheiden. Wellicht dat de auteurs in een vervolg op dit boek als buitenstaander die kwaliteitsmythe kunnen onderzoeken en een vollediger beeld kunnen schetsen over wat er daadwerkelijk onder de opwaaiende toga's te zien valt. Ondertussen valt te hopen dat journalisten, onderzoekers, visitatoren die nu of in de nabije toekomst de rechterlijke organisatie aandoen, de waarschuwing van de auteurs ter harte nemen en niet in dezelfde val trappen.